

RECENSIES

Het is bekend dat de Moderne Devoten veel zorg aan hun bibliotheken besteedden. Deze zorg, die voortkwam uit een grote liefde voor de geschreven tekst en een studieuze instelling bracht hen ertoe de verschillen, die de handschriften van één tekst onderling vertoonden op te sporen en aldus te komen tot één standaardtekst. De Moderne Devoten streefden niet zozeer op wetenschappelijke dan wel op praktische gronden naar eenvormige teksten van bijbel, kerkvaders en liturgie. De daartoe benodigde teksten copieerden de broeders zelf of lieten zij kopiëren. Ook kochten zij teksten, of ontvingen zij deze via schenkingen. Hun werkzaamheden op dit terrein leidde er na de uitvinding der boekdrukkunst toe, dat zij ook uitgaven van teksten gingen verzorgen.

Het klooster Sint-Maartensdal te Leuven beschikte over één van de rijkste bibliotheken en het was tevens een centrum van tekstkritische en patrologische studie. Het mag daarom een uiterst belangwekkende onderneming genoemd worden, die Willem Lourdaux en Marcel Haverals op zich hebben genomen: de bestudering van de geschiedenis van de bibliotheek van dit Leuvense klooster. De broeders van het in 1433 vanuit Deventer gestichte Sint-Maartensdal gingen in 1447 over tot het officiële kloosterleven van reguliere kanunniken van Sint-Augustinus en sloten zich in 1462 aan bij de Windesheimer Congregatie. Het klooster beschikte al spoedig over een rijk voorziene bibliotheek. Ook was een school aan het klooster verbonden. Uiteraard heeft de nabijheid van de Leuvense Universiteit, waarmee Sint-Maartensdal nauwe contacten onderhield, het peil van de bibliotheek mede bepaald. Van de tussen 1447 en 1483 ingetreden kloosterlingen waren er bijvoorbeeld van de 33 in totaal 24 afkomstig van de kloosterschool; van deze 24 kwamen er 18 ook voor op de rol van de Universiteit. In later tijd werkten de Martinisten en de Universiteit samen bij de uitgave van onder meer de werken van Augustinus.

De bestudering van de opbouw van het bibliotheekbezit is in dit geval zo zinvol en ook mogelijk door de omstandigheid dat enkele oudere catalogi toelaten het bibliotheekbestand op verschillende tijdstippen te peilen. De oudst overgeleverde, catalogus werd tussen 1532 en 1538 in een ander klooster van de Moderne Devoten, het Rookklooster, opgesteld. Deze catalogus beschreef het boekenbezit van een honderdtal instellingen uit het toenmalige Germania Inferior, aan de hand van een thans verloren catalogus van Gerard Roelants (†1490) uit Sint-Maartensdal. Deze catalogus geeft voor omstreeks 1487 met betrekking tot Sint-Maartensdal 620 titels op. In 1639 beschrijft Peter van Sint-Truiden (1609-1674), bibliothecaris en later prior van het Leuvense klooster, 400 handschriften, waarin 980 traktaten zijn afgeschreven. Een bijzonder gegeven is nog dat deze bibliothecaris een lijst met schenkers en door hen geschonken werken toevoegt, waardoor het onderzoek naar de herkomst bevorderd wordt. Tenslotte is er een catalogus met 391 handschriften, opgemaakt bij de opheffing van het klooster in 1784. Behalve handschriften bevatte de bibliotheek uiteraard ook gedrukte boeken. Het was de samenstellers van het hier besproken werk helaas niet mogelijk ook deze gedrukte boeken, waarvan de incunabelen en de postincunabelen het interessantst zijn, bij het onderzoek te betrekken. Vanuit een oogpunt van 'haalbaarheid' is dit zeer begrijpelijk, gezien de forse omvang van dit eerste deel, dat zich beperkt tot de bewaard gebleven handschriften; toch heeft dit tot gevolg dat het beeld van de bibliotheek in de zestiende en volgende eeuwen niet 'compleet' is. Bij de opsporing, beschrijving en verdere onderzoekingen met betrekking tot de handschriften gebruikten de samenstellers de dankzij de zorgen der Martinisten gedrukte werken, omdat in de prologen daarvan rekenschap werd afgelegd van de door hen gebruikte handschrijf-

ten; dit bleek naast de catalogi een waardevol hulpmiddel voor inzicht in de inhoud en opbouw van de bibliotheek alsmede in het gebruik dat de Martinisten van de aan hen toevertrouwde handschriften maakten. Ik wil hier slechts wijzen op de uitgave van werken van Augustinus, in 1528 bij Froben in Bazel op naam van Erasmus verschenen, maar waarachter het initiatief en veel arbeid van Martinus Lips uit het Leuvense klooster schuil ging.

Lourdaux en Haverals hebben met het eerste deel van hun studie een werkinstrument samengesteld. Dit is een indrukwekkende lijst van achterhaalde handschriften geworden, 190 in totaal, waarvan het oudste uit de tiende eeuw dateert. Thans zijn deze over geheel Europa verspreid; verreweg de meeste handschriften bevinden zich in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Al deze handschriften worden uitvoerig beschreven, naar uiterlijke kenmerken, maar vooral naar inhoud. Zeer nauwkeurig worden alle voorkomende teksten aangeduid, zo mogelijk met auteur en titel, het *incipit* en, bij niet uitgegeven en hagiografische teksten, ook het *explicit*. Indien aanwezig, volgt een verwijzing naar de meest kritische uitgave; sterke tekstverschillen worden gesignaleerd. Een ambitieuze opzet, die voorbeeldig is uitgevoerd. De samenstellers hebben hierbij uiterst doeltreffend gehandeld. Zij hebben scherp in het oog gehouden wat haalbaar was en wat beslist noodzakelijk was.

De handschriften zijn gerangschikt volgens hun huidige verblijfplaats. Deze methode heeft zijn voordelen bij verwijzingen in de nadere uitwerking van het verkregen materiaal. Er is nog geen register op herkomst, datum van verwerving en evenmin op de in de handschriften afgeschreven werken aan toegevoegd. Dit doet ons des te meer verlangen naar de twee volgende delen, die de geschiedenis van de bibliotheek en de evolutie van haar inhoud (II) en de bibliotheek als intellectueel werkterrein (III) zullen behandelen.

M. Carasso-Kok

J. Trapman, *De summa der godliker schrifturen (1523)* (Leiden: New Rhine Publishers, 1978, 168 blz., f45,-).

Sinds ruim een eeuw is de *Summa der godliker schrifturen* toegeschreven aan Henricus Bomelius ofwel Hendrik van Bommel. Die toeschrijving, alleen aangevochten door H.G. Kleyn, gebeurde door Karl Benrath op grond van een uitspraak van Van Bommel zelf toen deze tot Wezel in 1557 als predikant-leraar aan de tand werd gevoeld aangaande zijn overtuiging. Toen het avondmaal ter sprake kwam verklaarde Bomelius dat hij 'vur dertich iaren ungeverlich' daarover geschreven had in zijn 'bouxken, gënant die Summa der Duitscher Theologie', welk boekje te Wezel enkele jaren voor 1557 was nagedrukt. Een Summa met de door Bomelius genoemde titel is nooit teruggevonden, noch uit de periode tussen 1520 en 1530, noch uit de tijd van die herdruk. Benrath meende dat bedoeld was de *Summa der godliker schrifturen oft een duytsche theologie*, die al in het vonnis tegen de Leidse drukker Jan Seversz uit 1524 wordt genoemd. Van dat boekje kende hij een exemplaar in de Landesbibliothek te Stuttgart. Dit bevatte echter niet alleen de Summa maar ook *Dat Testament Jesu Christi* op naam van Oecolampadius, en bovendien *Dat ander deel van die Summa der godlijcker scrijtueren*. De publikatie van Benrath in 1880 bezorgde de Amsterdamse hoogleraar J.J. van Toorenenbergen een verrassing: in zijn eigen boekerij had hij een Latijns boekje uit 1527 getiteld *Oeconomica Christiana*. Dit bleek nu duidelijk de bron van de Summa te zijn. Hij gaf allebei uit in 1882 als *Het oudste Nederlandsche verboden Boek*. De mening van Benrath en Van Toorenenbergen is in nagenoeg alle handboeken beland, zoals ook in het *NBW* (I, 1911, 397, art. van H. Brugmans).